

УДК 342.9

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ PROBLEMS OF PROVISION OF INTERNAL LEGISLATION RIGHTS

Євтушенко Д.О.,
*студентка юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Краковська А.Є.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

У статті проводиться аналіз чинного законодавства та наукових праць стосовно забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Виявлено проблемні питання забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Розроблено шляхи вирішення виявлених проблем.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, переселенці, права, довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, місце проживання.

В статье проводится анализ действующего законодательства и научных трудов по обеспечению прав внутренне перемещенных лиц. Выявлены проблемные вопросы обеспечения прав внутренне перемещенных лиц. Разработаны пути решения выявленных проблем.

Ключевые слова: внутренне перемещенные лица, переселенцы, права, справка о постановке на учет внутренне перемещенного лица, местожительства.

The article analyzes current legislation and scientific works on the rights of internally displaced persons. Problematic issues of ensuring the rights of internally displaced persons have been identified. Solutions for identified problems have been developed.

Key words: internally displaced persons, migrants, rights, certificate of registration of internally displaced person, place of residence.

Постановка проблеми. Питання забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб є актуальним з огляду на сучасну військово-політичну ситуацію в Україні. Окупація Криму та військовий конфлікт на сході країни спричинили масове внутрішнє переміщення населення. Ці процеси тривають уже п'ять років. Якщо спочатку можна було сподіватися на швидке повернення людей, які проживали в Криму, Луганській та Донецькій областях до своїх домів, то зараз можна впевнено говорити про нереальність здійснення таких сподівань. Тому потрібно докласти максимум зусиль для забезпечення реалізації гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) [1, с. 89].

Стан опрацювання. Проблеми ВПО досліджували такі українські вчені, як: В. Дяченко, О. Волох, О. Рогач,

М. Савчин та інші. Проте ще не всі питання даної теми було вирішено належним чином.

Мета статті полягає у виявленні проблем, які виникають під час забезпечення прав ВПО, та розробленні шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706–VII, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, пору-

шень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру (абз. 1 ч. 1 ст. 1) [2].

У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» зазначено, що факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Кожна дитина, зокрема й та, яка прибула без супроводження батьків, інших законних представників, отримує довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (ч. 1 ст. 4). Для отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи така особа звертається із заявою до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем проживання в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Форма заяви затверджується Міністерством соціальної політики України (ч. 3 ст. 4). Заява підписується заявником або його законним представником, який дає згоду на обробку, використання, зберігання його персональних даних та персональних даних особи, від імені якої подається заява (абз. 5 ч. 4 ст. 4) [2].

Як стверджує О. Ольховський, реалізувати всі передбачені законодавством України права людини й громадянина ВПО можуть лише за наявності в них довідки про взяття на облік. Натомість отримання такої довідки цілком залежить від надання згоди на обробку персональних даних. Обов'язковість же надання згоди ВПО на обробку персональних даних суперечить законодавству України про захист персональних даних і порушує права ВПО. Обсяг прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є фактично звуженим унаслідок ухвалення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», конкретно – унаслідок запровадження правової норми щодо надання згоди на обробку персональних даних під час взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Згода на обробку персональних даних, що вимагається від внутрішньо переміщеної особи в разі взяття її на облік, є згодою на втручання в особисте й сімейне життя особи, отже, відмовою від права на невтручання в своє особисте й сімейне життя. Вирішується ця проблема внесенням змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», а саме вилученням норми про надання внутрішньо переміщеною особою згоди на обробку її персональних даних під час взяття її на облік. Відповідні зміни потрібно внести й до тих постанов уряду, що регулюють правовий статус внутрішньо переміщених осіб [3, с. 48–51].

Також проблемним є питання голосування ВПО під час виборів до місцевих органів влади за новим місцем проживання. Згідно із Законом України «Про місцеві вибори» від 14 липня 2015 р. № 595–VIII, право голосу на виборах депутатів районної, обласної, сільської, селищної, міської ради, сільського, селищного, міського голови, депутатів районної в місті ради мають громадяни України, які проживають у межах відповідного виборчого округу (ч. 1 ст. 3). Документом, що засвідчує місце проживання виборця та підтверджує його право брати участь у місцевих виборах, є паспорт громадянина України або тимчасове посвідчення громадянина України (ч. 2 ст. 3) [4]. У зв'язку з тим, що на підставі Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» відомості про зареєстроване місце проживання ВПО вносяться не до паспорта, а до довідки про взяття на облік ВПО (ч. 1 ст. 5), такі особи не можуть взяти участь у місцевих виборах за новим місцем проживання. Такий стан речей порушує виборчі права ВПО, які, згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», мають право голосу на виборах Президента України, народних депутатів України, на місцевих виборах та референдумах шляхом зміни місця голосуван-

ня без зміни виборчої адреси (ст. 8) [2]. Вирішити таку проблему можна внесенням змін до Закону України «Про місцеві вибори», тобто додаванням до наявного переліку документів, що засвідчують місце проживання виборця, довідки про взяття на облік ВПО.

Труднощі виникають і під час реалізації житлових прав ВПО. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706 закріплює можливість безоплатного тимчасового проживання (за умов оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців із моменту взяття на облік ВПО; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено (абз. 8 ч. 1 ст. 9) [2]. Проте, як зазначає І. Басова, незважаючи на нормативну визначеність, складність реалізації цього права проявляється в механізмі реалізації цих норм, тобто у виникненні процедурних правовідносин та доведенні їх до логічного завершення, а саме отримання житла ВПО на вказаних умовах. Законодавець, визначаючи такий спосіб захисту житлових прав, не врахував термінологічні та процедурні особливості вже наявних правовідносин із питань реалізації громадянами прав на житлове забезпечення. У результаті дослідження нормативно-правової бази з питань житлового забезпечення, його категоріального апарату, умов, механізму й особливостей реалізації житлових прав громадян встановлено, що право на отримання соціального житла можливе в порядку черги на одержання соціального житла та за умов перебування на соціальному квартирному обліку. Тобто на момент звернення до органів державної влади з питання отримання такого соціального житла ВПО має перебувати в черзі та на квартирному обліку. Проте у випадку із ВПО це положення відіграє неабияку роль, бо не всі переміщені особи перебувають на такому обліку. Зважаючи на підстави, які спричиняють масове вимушене переміщення, та необхідність миттєвого реагування на вирішення проблеми, має бути створений окремий резервний житловий фонд для категорії ВПО, та у зв'язку із цим змінено механізм отримання такого житла. Насамперед потрібно відійти від категорії черговості. Навіть коли ВПО перебуває на соціальному квартирному обліку, отримати квартиру або садибний (одноквартирний) житловий будинок із житлового фонду соціального призначення в позачерговому порядку остання не зможе. Оскільки до суб'єктного складу осіб, що мають право на позачергове або першочергове отримання житла відповідно до ст.ст. 11, 12 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» від 12 січня 2006 р. № 3334, не включений такий суб'єкт, як ВПО. І. Басовою запропоновано включити в загальний перелік категорій осіб, що мають право на позачергове або першочергове отримання квартир або садибних (одноквартирних) жилих будинків із житлового фонду соціального призначення, ВПО. А також спростити процедуру постановки на квартирний соціальний облік для вищевказаної категорії громадян. Житлова проблема вирішується і завдяки гуманітарній програмі GIZ. Зараз за цією програмою в Україні побудовано 7 транзитних містечок: у Запоріжжі, Кам'янському, Дніпрі, Кривому Розі, Нікополі, Павлограді, Харкові [5, с. 103–104]. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 1 жовтня 2014 р. № 505, ВПО виділяється державна допомога на оренду житла і проживання (п. 1) [6].

Однією з головних проблем ВПО є реалізація права на працю. До причин виникнення такої ситуації можна віднести: низьку заробітну плату, відсутність вакансій або їхню невідповідність освіті та професії ВПО. Також наявна дискримінація з боку роботодавців, часто вони не хочуть брати на роботу переселенців.

Як вважає І. Найда, допомоги ВПО у вирішенні цієї проблеми можна створенням для них робочих місць. Вона

зазначає, що Данська рада в справах біженців (Danish Refugee Council) за фінансової підтримки Швейцарської агенції розвитку та співробітництва (Swiss Agency for Development and Cooperation / SDC) і Департаменту міжнародного розвитку Великобританії (Department for International Development / DFID) розпочинає нову програму, спрямовану на підтримку ВПО й осіб, які постраждали від конфлікту в Україні, стабілізацію їхнього життя та досягнення довгострокових результатів шляхом працевлаштування й отримання доходів. Головна ціль програми – створення нових робочих місць для ВПО й осіб, які постраждали від конфлікту, через інвестиційний вклад у розширення існуючого бізнесу [7, с. 122]. Також можна стимулювати працевлаштування ВПО шляхом здійснення компенсаційних виплат роботодавцям, якщо ними буде прийнято на роботу безробітного переселенця за направленням служби зайнятості, за умови підписання трудового договору.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 5 листопада 2014 р. № 637, призначення та продовження виплати пенсій (щомісячне довічне грошове утримання), довічних державних стипендій, усіх видів соціальної допомоги та компенсацій, матеріального забезпечення, надання соціальних послуг, субсидій та пільг коштом державного бюджету та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування ВПО здійснюються за місцеперебуванням таких осіб на обліку, що підтверджується довідкою, виданою згідно з Порядком оформлення і видачі довідки про взяття на облік ВПО. Виплата (продовження виплати) пенсій (щомісячне довічне грошове утримання), довічних державних стипендій, усіх видів соціальної допомоги та компенсацій, матеріального забезпечення, що призначені зазначеним особам, проводиться через рахунки та мережу установ і пристроїв Публічного акціонерного товариства (далі – ПАТ) «Державний ощадний банк України» (абз. 1 п. 1) [8]. Тобто переселенці можуть отримати соціальні виплати лише за умови отримання довідки ВПО. Також значно ускладнює ситуацію можливість отримання соціальної допомоги тільки в ПАТ «Державний ощадний банк України», що, у свою чергу, позбавляє ВПО свободи вибору способу її отримання. Згідно з постановою

Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 8 червня 2016 р. № 365, запроваджується перевірка присутності ВПО за фактичним місцем проживання / перебування представниками структурного підрозділу з питань соціального захисту (п. 9¹). Причому відсутність переселенців за фактичним місцем проживання / перебування, зазначеним ними під час взяття на облік, є підставою для позбавлення соціальних виплат (абз. 1 п. 7) [9]. Запровадження такої процедури обмежує права переселенців на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, які гарантуються Конституцією України (ст. 33) [10]. Вирішуються всі перелічені вище проблеми скасуванням постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» як такої, що не відповідає Конституції України. Внесенням змін до постанови Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» у частині виключення здійснення таких виплат за місцеперебуванням ВПО на обліку; обов'язковості надання довідки про взяття на облік ВПО під час оформлення виплат; здійснення виплат виключно через рахунки та мережу установ і пристроїв ПАТ «Державний ощадний банк України» як таких, що звужують права переселенців.

Висновки. Отже, виявлено порушення права на захист персональних даних; на невтручання в особисте й сімейне життя; виборчих прав. Крім того, встановлено проблеми реалізації житлових прав ВПО, отримання соціальних виплат. Більшість вищезазначених проблем вирішуються шляхом внесення змін до законів України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про місцеві вибори», «Про житловий фонд соціального призначення»; постанову Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам». До того ж необхідне скасування постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам». Проблеми працевлаштування та житлова вирішуються залученням іноземної допомоги, інвестицій та здійсненням компенсаційних виплат державою роботодавцям, які приймуть на роботу переселенців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дяченко В. Визначення правового статусу внутрішньо переміщених осіб. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 89–98.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706–VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1 (зі змінами).
3. Волох О. Питання забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 6. С. 47–52.
4. Про місцеві вибори : Закон України від 14 липня 2015 р. № 595–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № № 37–38. Ст. 366 (зі змінами).
5. Басова І. Захист житлових прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород, 20 квітня 2018 р. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2018. С. 101–104.
6. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505. *Офіційний вісник України*. 2014. № 80. Ст. 2271.
7. Найда І. Право на працю внутрішньо переміщених осіб. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород, 20 квітня 2018 р. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2018. С. 121–124.
8. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 95. Ст. 2736.
9. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. *Офіційний вісник України*. 2016 р. № 47. Ст. 1702.
10. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами).